

M. Szabó Miklós ny. altábornagy:

A „PRÁGAI TAVASZ” ÉS A KATONAI MEGSZÁLLÁS MAGYAR DIPLOMÁCIAI IRATOK TÜKRÉBEN (1968. MÁJUS–OKTÓBER) (2.)

ÖSSZEFOGLALÓ: Az 1968. évi csehszlovákiai válsággal, majd katonai megszállással sokan foglalkoztak – különböző formában és szemszögből. Ugyanakkor a Hadtörténelmi Levéltár speciális „Zala”-gyűjteményét viszonylag kevesen kutatták, és azt is különböző mélységben, illetve részletességgel.¹ A szerző tanulmányában a HL MN „Zala–1968”-gyűjteményben fellelhető,² a megszállás előkészítésével és végrehajtásával kapcsolatos magyar külügyi jelentéseket tárja az olvasó elé, bemutatva, hogy milyen diplomáciai információk álltak a magyar döntéshozók rendelkezésére a válság idején.

KULCSSZAVAK: „prágai tavasz”, 1968. évi katonai események, Csehszlovákia katonai megszállása, a csehszlovák krízis

Ebben a helyzetben, „[h]ogy elkerülhetők legyenek a Csehszlovák Szocialista Köztársaság és a Magyar Népköztársaság közötti katasztrófális és jöváthatetlen következmények, valamint a nemzetközi béke és biztonság érdekében, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság alkotmányos képviselői és a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának Elnöksége felszólította a Csehszlovák Szocialista Köztársaság lakosságát, hogy tartsa meg nyugalmat és az előrenyomuló fegyveres erőkkel szemben ne tanúsítson ellenállást. A néphadsereg, az állambiztonsági szervek és a munkásmilícia ugyanezen oknál fogva nem kapott parancsot a védekezésre. A Csehszlovák Kormány ezen magatartását... a történelem úgy fogja értékelni, mint egy kis ország erőfeszítését a világbéke megóvására.” (1. o.)

Ezt követően a szóbeli jegyzék rögzítette, hogy sem a kormány, sem más alkotmányos szerv nem járult hozzá az ország elözönléséhez, ami ellentétben áll az ENSZ Alapokmányával, a Varsói szerződéssel és a nemzetközi jog alapelveivel. Ezért „[a] Csehszlovák Szocialista Köztársaság Kormánya a leghatározottabban tiltakozik ezen magatartás miatt és kéri a Magyar Népköztársaság Kormányát az egész csehszlovák nép nevében, a nemzetközi béke és együttműködés nevében is, hogy a jogellenes megszállást megszüntesse és Csehszlovákiából vonja vissza valamennyi katonai alakulatát”. (2. o.)

¹ Pl. Pataky Iván: A vonakodó szövetséges. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1996.; M. Szabó Miklós: A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1961–1969. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008.; Számvéber Norbert – Laczovics Erika – Solymosi József: Zala 1968. Püedlo Kiadó, Debrecen, 2012.

² Bár ezeket a jelentéskivonatokat/-melléketeket a Politikai Bizottság tagjainak és néhány vezető pártfunkcionáriusnak küldte meg a Külügyminisztérium, de valamilyen úton-módon – még aznap – megkapta Czinege Lajos vezérezredes, honvédelmi miniszter (1960–1984) is, s az arra érdemesnek tartottira – az I. lap jobb felső sarkára – ráírta a Zala szót, ezért bekerült ebbe az iratkötegbe. A gyakori ismétlések elkerülése érdekében: az idézetek kivétel nélkül eredeti írásmóddal íródnak (csupán a rövid ékezeteket javítottuk hosszúra), s az azokon belüli aláhúzások/kiemelések minden esetben Czinege Lajos vezérezredes, honvédelmi minisztertől származnak – Sz. M.

melynek tagjai átadták neki a testületük magyar parlamentnek küldött levelét, amit az első elnökhelyettes írt alá. Ennek kivonatos lényege: „A CSSZSZK legfelső törvényhozó szervének a nevében fordulunk Önökhöz azokban a pillanatokban, amelyek döntőek nemcsak országunk és népünk további sorsa számára, amit képviselünk, hanem országaink közötti kapcsolatok, a szocializmus ügyének további fejlődése számára a világban [...] 1968. augusztus 20-ról 21-re virradó éjjeli órákban megtörtént a CSSZSZK jogellenes, indokolatlan megszállása [...] Erre a katonai aktusra a legális csehszlovák alkotmányos szervek egyetértése nélkül került sor. Ez hallatlan, elítélendő beavatkozás, amelyre nincs példa országaink közötti kapcsolatokban. Komolyan veszélyeztetve van a szocializmus szabad, demokratikus fejlődése Csehszlovákiában, amely januárban a CSKP Központi Bizottságában indult el és amely aktív és lelkes támogatást kapott a nemzeti front összes pártja, az összes társadalmi szervezet, a lakosság összes rétege részéről. A jelen pillanatban külső beavatkozásra megbénult állapotban van Ludvik Svoboda elvtárs a köztársasági elnök, a kormány és a nemzetgyűlés tevékenysége. A CSKP K. B. első titkára Alexander Dubček internálva van. Internálva van Oldrich Cerník a kormány elnöke, Josef Smrkovsky a nemzetgyűlés elnöke, Cestmír Císar a cseh Nemzeti Tanács elnöke, dr. František Kriegel a Nemzeti Front Központi Bizottságának elnöke, valamint további párt és alkotmányos személyiségek. Országunk a megszállás állapotában van. Népünk érzései annál keserűbbek, hogy a megszállók a legközelebbi baráti országok hadseregei. Itt tartózkodásuk a legmélyebb elutasítással találkozik lakosságunk többsége részéről.

A csehszlovák nép egységes akaratára, erkölcsi és politikai egységére támaszkodva a leghatározottabban *követeljük Önöktől*, hogy 1./ Biztosítsák [...] a megszálló csapatok azonnali visszavonását [...] 2./ Követeljük az azonnali legális tárgyalások megkezdését [...] azzal, hogy kormányunkként, parlamentünként és pártunk vezetéseként azokat a szerveket kell tekinteni, amelyek törvényes úton jöttek létre ezen katonai beavatkozás aktusa előtt [...] A CSSZSZK Nemzetgyűlése [...] kinyilatkoztatja, hogy az egyedüli legális törvényhozó testület és követeli, hogy hangját és a kifejezett követeléseket teljesen respektálják” – fejeződött be a levél. (5–7. f.)

A 002/187. sz. jelentéshez – még 23-án – további mellékletet⁵ adott a Külügyminisztérium, Erdélyi Károly miniszterhelyettes szignójával. Ennek első részében – egy oldalon keresztül – a Belügyminisztérium egyik tisztjétől származó értesítéseket foglalták össze a prágai nagykövetség munkatársai. E szerint, a szovjet csapatok bevonulásának éjjelén a CSKP épületében őrizetbe vették, majd a kora reggeli órákban ismeretlen helyre szállították Alexander Dubčeket, Josef Smrkovskyt, dr. František Kriegelt és Josef Špačeket, az Elnökség tagját. A nap folyamán Drahomír Kolder, Alois Indra, Karel Hoffmann és Jozef Lenárt (az első kettő aláírója volt a VSZ-csapatokat behívó levélnek – Sz. M.) a szovjet nagykövetségen tartózkodott egy kiáltvány megszövegezésén dolgozva.

Az informátor szerint augusztus 22-én az állambiztonsági szerveknél és a pártszervezetekben olyan határozat született, hogy nem működnek együtt a szovjet erőkkal. Arról is tájékoztatta a nagykövetség munkatársát, hogy Šalgovič miniszterhelyettes (a jelentésben tévesen miniszterelnök-helyettesként említették – Sz. M.) tagadta azt, miszerint a szovjet elhárítási szervekkel együttműködött volna a csehszlovák vezetők letartóztatásában, s azt is, hogy vállalta volna a Belügyminisztérium vezetését. (Lásd a korábbi jelentést! – Sz. M.) Viszont – állítólag – Šalgovič utasítására már 21-én szabadon bocsátották Čestmír Císárt, a cseh Nemzeti Tanács elnökét.

⁵ HL MN Zala – 1968. 68. d. 108. ö. e. (1968. 08. 23.) 8–17. f.

Végezetül arról számolt be a belügyi tiszt, hogy a Rádió épületénél lezajlott incidensnél két szovjet katona és 15 csehszlovák polgári személy veszítette életét, valamint megsemmisült négy szovjet harckocsi. A 22-ére virradó éjjel – a kijárási tilalom be nem tartása miatt – agyonlőttek hét civilt.

A melléklet másik jelentős eleme a nagykövetségre – a CSKP KB három tagja, a CSKP veteránjai által – 22-én délután eljuttatott levéllel kapcsolatos beszámoló volt, amit a Nemzetgyűlés kommunista frakciója a magyar pártvezetéshez írt. Ebben követelték az internáltak azonnali szabadon bocsátását; a párt- és alkotmányos szervek működésének a lehetővé tételét; a csapatok azonnali kivonását, valamint az élet normalizáláshoz szükséges feltételek biztosítását – a csehszlovák kormány augusztus 22-i határozatának szellemében. Amíg az internáltak ki nem szabadulnak, semmilyen csoportosulást nem ismernek el KB-ként.

A levél átdói hangsúlyozták, hogy őket az elmúlt napokban konzervatívokként kezelték, mert következetesen elítélték a sajtó túlkapasait, egyetértettek a Šumava-gyakorlattal. (Ez utóbbi három szóba tömörített mondat mellé Czinege vezérezredes függőleges vonalat húzott – Sz. M.) Most mégis, kénytelenek elítélni a megszállást és tiltakozni ellene, akárcsak a vezetők internálása ellen. „E tekintetben, e kérdések megítélésében nincs különbség konzervatívok és progresszívek között. Azzal, hogy a pártot és a kormányt, valamint a Nemzetgyűlést – vezetőinek letartóztatásával – vezetés nélkül hagyták, lehetetlen helyzetet teremtettek, ami beláthatatlan következményekkel járhat. Már nem napról napra, hanem óráról órára romlik a helyzet. A tömeget – elismert vezetőiken kívül – más már nem csillapíthatja le. Teljesen reális veszéllyé vált az általános sztrájk és ha ez bekövetkezik, az emberek az utcára mennek, ami nyílt és véres konfliktust fog eredményezni. Az igazi konfliktus ez esetben csak most fog kezdődni!” (9. f.) (Az utolsó öt mondat mellett ismét a honvédelmi miniszter függőleges vonala – Sz. M.)

A három veterán véleménye szerint Drahomír Kolder, Alois Indra vagy más szabadlábón lévő Központi Bizottsági tagok részvételével a szovjetek hiába hoznának létre új kormányt, vagy párt vezető szervezet, azt mindenki kollaboránsnak ítélné és nem ismerné el. Arról is beszámoltak, hogy augusztus 21-én a KB 31 tagja értekezletet (Nem KB-ülést! – Sz. M.) tartott, amint részt vett Drahomír Kolder, Vasil' Bifak, František Barbírek, Emil Rigo, Jozef Lenárt, Alois Indra és Oldřich Voleník is, akik közül mindenki nemmel válaszolt arra a kérdésre, hogy ki hívta be a VSZ-csapatokat. (Közülük hárman – értelemszerűen – hazudtak⁶ – Sz. M.) Végezetül még azt közölték, hogy Martin Dzúr vezérezredes, védelmi miniszter Svoboda elnöknel tartózkodik. A szovjet egységek le akarták fegyverezni a csehszlovák egységeket, de ebbe a köztársasági elnök és az illetékes csehszlovák parancsnokok nem egyeztek bele, így azt leállították.

A továbbiakban a prágai nagykövetség munkatársainak augusztus 22-i vidéki utazásának tapasztalatairól számoltak be, akik a Prága–Mělník–Česká Lípa útvonalon autóztak, miközben meglátogatták a Zahrádkyban tanuló magyar ösztöndíjasokat is. A nagyjából 80 km-es útvonalon végig Alexander Dubčeket, Ludvík Svobodát, Oldřich Černíket és Josef Smrkovskýt éltető, a bevonult csapatokat gyalázó, a távozásukat követelő plakátokat láttak. Ez út során találkoztak először „Halál a szovjetekre!” feliratokkal és leverte vörös csillagokkal.

⁶ A szovjet sajtó a beavatkozást igazolandó közölt egy, a szovjet pártvezetésnek címzett behívó levelet, amelyet öt magas rangú csehszlovák politikus: Alois Indra, Drahomír Kolder, Oldřich Švestka, Antonín Kapek és Vasil' Bifak írt alá, erre hivatkozva minősítették az intervenciót „internacionalista segítségnyújtásnak”. http://www.ma.hu/kulfold/201342/A_pragai_tavaszes_es_Csehszlovakia_1968as_megszallasa (Letöltés időpontja: 2017. 12. 23.)

A tömeghangulat igen feszült, a lakosság több helyen sürgeti a fegyveres ellenállás megszervezését. A falvakban a vezetékes rádiók teljes hangerővel közvetítik a „szabad rádiók” adásait.

Augusztus 23-án hajnalban azt jelentette haza a prágai nagykövetség, hogy az egyik belügyi tiszt tájékoztatása szerint az állambiztonsági szervek nem működnek együtt a szovjetekkel a „szabad adók” felkutatásában, viszont a szovjet csapatok bevonulása előtt két nappal Prágába érkező nagyszámú állambiztonsági csoportot segítettek „felvezetni”. A Belügyminisztérium épületét a szovjet erők blokkolták, csak a belügyminiszter első helyettese és annak titkársága tartózkodik bent.

A csehszlovák hadsereg vezérkarából származó – meg nem erősített hírek szerint – hat repülőgépen 120 csehszlovák katonatiszt a Német Szövetségi Köztársaságba (NSZK) távozott, miközben a szovjet csapatok felvonultak a csehszlovák–NSZK határra. Ebből a jelentésből az is kitűnik, hogy a belgrádi ideiglenes ügyvivőnek 22-én este a jugoszláv külügyi illetékes – akárcsak a másik négy megszálló ország diplomatájának – tiltakozó jegyzéket adott át az intervencióval összefüggésben, illetve azt is, hogy mind a bolgár, mind a magyar határ mentén csapatösszevonások észlelhetők jugoszláv területen. A Vajdaságban – 1948-ra emlékeztető – nacionalista, magyarellenes hangulat alakult ki.

Végezetül, ehhez a jelentéshez csatolták az illetékesek az öt ország minisztertanácsának a Csehszlovák Szocialista Köztársaság polgáraihoz intézett felhívását, melynek már az első mondata is morbidnak tűnhetett a címzettek szemében: „Csehek és szlovákok, *testvéreink!*” (15. f.) (Kiemelés tőlem – Sz. M.) Ezt követően három oldalon át bizonygatták, hogy a csehszlovák párt és kormány szocializmushoz hű vezetői kérésére jöttek segítséget nyújtani a csehszlovák munkásosztálynak és népnek a szocialista vívmányok megvédésében. „Drága barátaink! Ma osztálytestvéreitek jöttek segítségetekre. Nem azért jöttek hozzátok, hogy beavatkozzanak belügyeitekbe, hanem azért, hogy veletek együtt verjék vissza az ellenforradalmat, védjék meg a szocializmus ügyét, hogy meghiúsítsák a hazátok szuverenitását, függetlenségét és biztonságát fenyegető veszélyt” (17. f.) – szolt a VSZ-róka tirádája a csehszlovák hollóhoz.

Rendkívül érdekesnek ítélnél Kovács Imre prágai nagykövet augusztus 24-i helyzetjelentésének⁷ – tehát, ez esetben nem információt továbbított, hanem *önálló véleményt alkotott – nyíltsága*: „A katonai fellépés nem érte el politikai célját, sőt olyan helyzet állott elő, aminek elkerülése végett határoztuk el ezt a lépést [...] A katonai beavatkozás következtében még veszélyesebb nemzeti egység alakult ki. A köztársaság, a januári politika, valamint a párt- és az állami vezetők védelmének ürügyén ellenfeleink elszigetelték és lényegében szétverték a velünk szimpatizáló baloldali csoportosulásokat [...] *Kiengedtük kezünkből a kezdeményezést.* Beavatkozásunk ellenére összeült a XIV. kongresszus, amely megerősítette a Dubcek-i vezetést, felszámolta a vezetésben a baloldalt, a CSKP jobboldali, nacionalista irányítás alá került [...] A párt vezetése augusztus 21-i elnökségi nyilatkozatával elítélte és nem ismerte el törvényesnek katonai lépésünket, és ezzel az állásfoglalásával »az agresszió ellen irányuló nemzeti egység« és ellenállás szervezőjévé vált. Az elmúlt 4 nap alatt állampolgári, hazafiúi és párttagi kötelezettség normája lett a »megszállók« elleni harc. Katonai lépésünk következtében eltűnt a megosztottság és a nézetkülönbség /a/ párton belül. Ma már csak »becsületes hazafi«, vagy pedig »hazaáruló kollaboráns« megosztás létezik. Mindennek következtében kialakult az össznépi összefogás az 5 testvérország ellen, a CSKP, annak vezetői, a párt januári politikája és akcióprogramja védelmében. (Eddig, elég „vonalasnak” tűnhet a nagyköveti helyzetértékelés, de... – Sz. M.) A kialakult helyzet

⁷ HL MN Zala 1968. 68. d. 109. ö. e. (1968. 08. 24.)

igazolta a magyar pártvezetés azon korábbi feltételezését, hogy a Dubcek-i garnitúrán kívül nincs életképes, a tömegek által is elismert más csoport, amely alkalmas lenne a problémák megoldására. Hibásnak bizonyult tehát az a koncepció, amelyre katonai lépésünket alapoztuk. Azoknak a politikusoknak egy része, akikben bízunk, a döntő lépés megtétele előtt átállt a másik oldalra. Más része a katonai beavatkozás során megriadt és visszalépett. Információink szerint még azok az állambiztonsági szervek kötelékébe tartozó egyének is, akik segédkeztek katonai lépésünk megtételénél, 3 nap elteltével nyilvánosan és határozottan megtagadtak mindennemű együttműködést [...] a CSKP különböző szervei kezdenek illegális és félillegális munkára berendezkedni. (Ennél a résznél Czinege Lajos a bekezdés mellé függőleges vonalat tett – Sz. M.) [...] Katonai akciónk imponáló gyorsasággal zajlott le. Ennek ellenére már az első napon látható volt, hogy [...] Ellentmondó követelmény az, hogy »egyszerre barátok és megszállók«is legyünk [...] Szembetűnő, hogy a csapatok nem voltak felkészülve a politikai-propaganda feladatokra, katonai igazgatási feladatokra. A bevonuló egységek igen erős fizikai igénybevételnek és pszichológiai, erkölcsi nyomásnak vannak kitéve a lakosság részéről.

[...] A fentiekből az alábbi következtetéseket vonjuk le: *Katonai akciónkkal nem sikerült elérni a kitűzött politikai célt. Nem konszolidálta a helyzetet, hanem tovább élte és a helyzet rosszabb, mint megelőzőleg.*

A helyzetet az súlyosbitja, hogy a katonai akció végrehajtásának taktikája egy más politikai feltételezésre alapul, mint ami létrejött, s mégsem változtattunk azon.

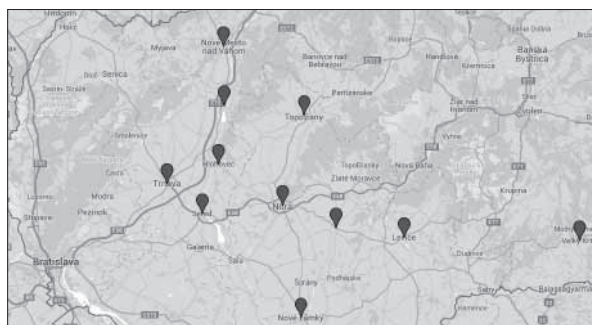
Akciónk következtében teljesen új helyzet alakult ki Csehszlovákia és az 5 szocialista ország között. A fő tüzet továbbra is a Szovjetunió ellen irányítják és egyelőre nem tesznek különbséget a többi négy ország között. A magyar párt, Kádár elvtárs tekintélye, amely kapcsolataink alakulásában pozitívan éreztette hatását, elveszett. Figyelembe kell vennünk azt a körülményt is, hogy a szocialista országok vezetői közül Kádár elvtárs találkozott legutoljára Dubcekkal és ennek kapcsán vonják le azt a következtetést, hogy ez a találkozó döntő volt a katonai akciónk megindításában.

Katonai lépésünk szinte teljesen figyelmen kívül hagyta a csehszlovák sajátosságokat. Elsősorban azt, hogy Csehszlovákia lakossága különösen érzékeny katonai megszállással szemben...

Figyelembe kell venni, hogy [...] az ellenállás még jelentős, érintetlen tartalékokkal rendelkezik [...] nincs kimerítve a nemzeti egység alapján szerveződő polgári ellenállás minden tartaléka és módszere [...]

Mindezek alapján szükségesnek tartjuk a helyzet objektív értékelését.” (Kiemelések tőlem – Sz. M.) (196–199. f.) Így szólt Kovács Imre nagyon őszinte, lényegre törő jelentése, amiből nem az tűnik ki, mintha a nagykövet egy gerinctelen, karrierista „csinovnyik” lett volna!

Végezetül, tömören vázolta a nagykövetség helyzetét: szemére vetette a „külügynek”, hogy semmilyen előzetes tájékoztatást nem kaptak, így felkészületlenül érték őket az események, sőt, azóta sincs semmiféle politikai instrukció hazulról. Az igazság kedvéért azért hozzáfűzte, hogy hasonló „cipőben” szenved a bolgár és lengyel nagykövetség is, egyedül az NDK-é tudott előzetesen az intervencióról. (Talán azért, mert a Volksarmee egységei nem léphettek csehszlovák földre? – Sz. M.) Panaszkodott továbbá az egyre fokozódó elszigeteltségre (a szovjet nagykövetséggel nem sikerült még ez ideig sem kapcsolatba lépni, de a három „testvérivel” is csak három nap eltelté után), valamint a családjaikkal szemben növekvő gyűlöletre.

3. ábra A Szlovákiában létrehozott magyar helyőrségek⁸

Végre, augusztus 23-án sikerült összehozni egy megbeszélést – a szovjet kivételével – a négy nagykövetnek, akikben a következő kép alakult ki:

„a./ A katonai akció nem azt eredményezte, amit vártunk tőle, számításainkba durva hiba csúszott.

b./ Problémák mutatkoznak az akció végrehajtása körül, következetlenség, bizonytalanság, amit jól kihasználnak ellenünk.

c./ A helyzet sokkal rosszabb, mint előtte volt.

d./ Lényegében két alternatíva (sic!) jöhet számításba, az egyik a katonai megszállás következetes véghezvitele, amit egyértelműen az NDK nagykövete képvisel, vagy a helyzetet kompromisszumok és lényeges engedmények útján rendezni.

A nagykövetek igen pesszimistán ítélik meg a helyzetet, a bolgár nagykövet szinte kilátástalannak tartja azt. A kialakult helyzet kapcsán a bolgár és a lengyel nagykövet a központok objektív és reális tájékoztatásával kapcsolatos felelősségét is felvetette.” (200. f.)

A prágai helyzetről szóló újabb külügyi információról⁹ készült 03134/2/a sz. másolatot ezúttal tágabb kör – Kádár János, Fock Jenő, Biszku Béla, Komócsin Zoltán, Fehér Lajos, Czinege Lajos, Pullai Árpád, Aczél György és Benkei András – kapta meg. Ez a négyoldalas anyag a nagykövetség egyik munkatársának Kotrec (keresztnevet sehol nem közölnek, s valószínűleg a név is helyesen: Kotrč – Sz. M.) ügyintéző titkárral augusztus 25-én lefolytatott beszélgetéséről tájékoztat. Az illető a prágai pártbizottság „ügyintéző” titkára, „... aki Simon elvtársnak, a pártbizottság első titkárának eltűnése óta viszi az ügyeket. Ő maga is fél-illegálisban van. A találkozóra azzal a feltétellel jött el, hogy csak a Központi Bizottság illetékeseinek jóváhagyásával tárgyalhat. A jóváhagyást megkapta és ennek alapján igyekszik teljesen objektív információkat adni”. (201. f.)

E szerint: a szovjet csapatok bevonulását követően a CSKP vezetés nélkül maradt, az ügyek intézését a prágai pártbizottság (PB) vette át. A szovjet nagykövetség megakadályozta, hogy a náluk tartózkodó elnökségi tagokkal felvegyék a kapcsolatot. Hosszabb kutatás után, 17 KB-tag hozzájárult a prágai PB irányító tevékenységéhez. Első lépésként, folyamatosan üzemeltetik a központi rádióadót, majd összehívták a KB-t és a kongresszusi küldötteket. Az első KB-ülésen több mint 60 fő vett részt – köztük osztályvezetők is –, ahol Jan Piller elnökségi tag elnökölt, s aki élesen bírálta a prágai KB-t helytelen politikája miatt, s mert senki nem hatalmazta fel őket az ügyek intézésével. Ezt a többség visszautasította, s rámutatott, hogy csak a kongresszusi tagokat hívták össze, s nem a kongresszust! Alois Indra ez utóbbit

⁸ György Sándor Balázs: A „sosemvolt megszállás”, avagy Zala a Felvidéken. http://napitortenelemiforras.blog.hu/2016/04/15/a_sosemvolt_megszallas_avagy_zala_a_felvideken (Letöltés időpontja: 2018. 01. 26.)

⁹ HL MN Zala – 1968. 68. d. 109. ö. e. (1968. 08. 26.)

is elutasította. A továbbiakban Vasil' Biľak számolt be a megszállás előtti utolsó Elnökségi ülésről, ahol megismerkedtek ama szovjet levéllel, ami nem tartotta elégségesnek a Dubček első titkár által vállalt kötelezettségek teljesítését, így „[a]z elnökség megállapította, hogy ezek után a szovjet csapatok bevonulásával reálisan számolni lehet”. (201. f.)

E tájékoztatás után a KB ülésén a résztvevők két kérdést tettek fel: ki hívta be a szovjeteket, illetve hogy Ágcsernyőn vállaltak-e valamilyen titkos kötelezettséget? Az elsöre Vasil' Biľak és társai válaszoltak. A másodikra Štefan Sádovský válaszolt, akinek Alexander Dubček azt mondta letartóztatása előtt, hogy semmilyen garanciát nem vállalt. Ezt követően Vasil' Biľaktól kérdezték, mit tud a letartóztatott vezetőkről, amire csak azt felelte, hogy az első titkár – tudomása szerint – jó helyen van.

A KB-ülésen egyhangú határozatot hoztak az agresszió elítéléséről, csak a megformulálásán volt vita. Azt a néhány személyt, aki helyeselte a beavatkozást, lehurrogták. A többség úgyszintén nem értett egyet a rendkívüli kongresszus azonnali összehívásával. Ennek ellenére az ülés után a prágai PB hozzálátott a kongresszus küldötteinek összehívásához. Azon viszont meglepődtek, hogy a szlovákokon kívül 1500 főből 1200 megjelent. (A szlovák küldötteket a szovjetek feltartóztatták – Sz. M.) A kongresszust – a Munkásőrség fegyveres védelme alatt – teljes illegalitásban tartották meg. Megtévésztésül több helyszínt is közreadtak, ahol azonnal megjelentek szovjet páncélosok, de nem találtak senkit. A kongresszusra meghívták a KB- és elnökségi tagokat is, de az utóbbiak nem jelentek meg. A helyzet alapos értékelése után megválasztották az új KB-ot, ami átvette az apparátus irányítását. A szabadlábon lévő elnökségi tagok a Munkásőrség védelme alatt állnak, többen viszont illegalitásba vonultak. Minden alapszervezet elismeri a kongresszust, míg a régi elnökségi tagok és a szovjet nagykövetségen tartózkodók elvetik.

Amíg a kongresszus ülésezett, a kormányt is a Munkásőrség védte, de ezt követően letartóztatták a kormánytagokat; majd Svoboda elnököt presszionálták, hogy mondassa le őket, és Alois Indra vezetésével új kormányt nevezzen ki, de ő mindkettőt megtagadta. Ezt követően az elnök egy delegáció élén Moszkvába utazott, ahol a tárgyalások első szakaszának eredményeként a szovjetek hajlandóak voltak kompromisszumra: a csapatok két héten belüli kivonására, amennyiben a csehszlovák fél betartja az ágcsernyői megállapodást. (A prágai rádió szerint: a nyugati határ biztosítására, a NDK-ban állomásozó szovjet csapatok nagyságához hasonló erők állomásoztatása a határ mentén, illetve sajtócenzúra – Sz. M.) Kotrcs ügyintéző titkár szerint „...ezt tulajdonképpen alá kellene írni. A jelenlegi helyzet azonban olyan Csehszlovákiában, hogy a tömeg elsöpör bárkit, aki ilyen kompromisszumba belemegy. Svoboda elvtárs szerint ma kezdődik a tárgyalások második szakasza, amelyen Dubček és Cerník elvtársak is részt vesznek”. (203. f.) Befejezésül még arról tájékoztatott, hogy a pártszervek felkészültek arra, hogy teljes illegalitásban, a nagyüzemek munkásai védelmében folytassák a munkát.

Az irat végén, a Külügyminisztérium vezetői szükségesnek tartották „a helyzet jellemzésére” arról is tájékoztatni a politikai vezetőket, hogy a prágai bolgár nagykövet fia, aki Prága környékén nyelvet tanul, szovjetellenes magatartást tanúsítva, a szovjet tankok elé akart rohanni, s csak társai akadályozták ezt meg.

A 002/190. számú, augusztus 27-i napi jelentés melléklete¹⁰ – amit ismét csak a szűkebb kör kapott meg – két jelentős anyagot tartalmazott. Az egyik „Emlékeztető” volt, amit Václav Pleskot külügyminiszter-helyettes adott át a bekérített prágai nagykövetnek, amelyben a

¹⁰ HL MN Zala – 1968. 68. d. 109. ő. e. (1968. 08. 27.)

csehszlovák kormány megállapítja, hogy a megszálló erők parancsnoka „...I. G. Pavlovsky hadseregtábornok eddig nem teljesítette Ludvig Svoboda köztársasági elnöknek adott azon ígéretét, amelynek értelmében késedelem nélkül meg kellett volna akadályozni a csehszlovák egységek lefegyverzését, el kellett volna hagyni azokat a térségeket, ahol csehszlovák egységek vannak elhelyezve, ki kellett volna üríteni az összes községeket és városokat [...] el kellett volna tekinteni a Csehszlovák Szocialista Köztársaság állami szervei és párt-szervezetei épületének elfoglalásától [...] és olyan azonnali intézkedést kellett volna tenni [...] hogy a megszálló erők ellátását saját eszközeivel és saját forrásaiból biztosítsa. Ezzel egyidőben ígéret született, hogy a megszálló erők mellőzik bármilyen fegyverek alkalmazását az összes lakossággal szemben”. (189. f.) Mindezek alapján, a kormány felhívja a figyelmet a köztársasági elnöknek adott ígéret betartásának fontosságára, mert az ennek elmaradása következtében tovább fokozódó feszült légkörért a megszálló csapatoknak kell vállalniuk a felelősséget! „Különösen szomorú az a tény, hogy mindeztől a lakossággal való kapcsolatban nincsenek betartva az emberiség legalapvetőbb elvei sem, ami állandóan emberáldozatokat követel.” (190. f.) (Czinege vezérezredes lapszéli függőleges vonalával – Sz. M.)

A továbbiakban a külügyi illetékesek a SzKP KB tiltakozását küldték meg, mely szerint a szlovák KB augusztus 25-én rendkívüli plenáris ülést tartott, amin részt vettek a rendkívüli pártkongresszusra megválasztott küldöttség képviselői is, olyan helyzetben, amikor „[a]z Önök hadseregeinek hitszegő betörése a szuverén Csehszlovákia területére [...] soha nem látott agressziós cselekedet [...] melynek következtében fel lett borítva a normális politikai és polgári élet. Hazánk semmivel sem szolgáltatott okot arra a lépésre, amelyet Önök és az Önök kormányai úgynevezett »testvéri segítséggel«és »internacionalista kötelezettségek teljesítésével«álcázott. Városaink és falvaink utcáin vér folyik, az Önök katonái ölik polgártársainkat. Mindezt a felelősség és a szégyen az Önök fejére száll. A leghatározottabban tiltakozunk az ellen az eljárás ellen, amelyre nincs példa a nemzetközi kommunista mozgalom történetében. Határozottan és feltétlenül követeljük az Önök hadseregeinek azonnali kivonását Csehszlovákia területéről”. (190–181. f.) (Teljes mértékben megértve a felfokozott lelkiállapotot s a „dramaturgiai követelményeket” is, de szerény történészi megjegyzésként: mintha elfelejtkeztek volna 1956-ról – igaz, csak egy megszálló hadsereg volt, de a „testvérpártok” lelkes támogatásával –, s hál’ istennek Szlovákiában – magyar fegyver által – nem folyt vér, de természetesen, az agresszió, agresszió volt! – Sz. M.) Befejezésül kötelezettséget vállaltak a CSKP akcióprogramjának maradéktalan teljesítésére.

Az ugyancsak augusztus 27-én kelt 31/Ko/1968. sz. prágai nagykövetségi jelentés másolatában¹¹ – amit ismét a 26-i tájékoztatóban jelzett kilenc vezető kapott kézhez – a különböző beosztottak meghatározó csehszlovák személyiségekkel való beszélgetésének lényegét továbbbították haza. Így pl. P. Tomášek, a munkaügyi miniszter első helyettese szerint az öt szocialista ország „...fegyveres beavatkozása durva politikai hiba, amely nélkülöz minden reális politikai, baráti és erkölcsi alapot. Azzal egy becsületes csehszlovák állampolgár nem érthet egyet. Ennek a lépésnek beláthatatlan nemzetközi és belpolitikai következményei lehetnek. Ha ezt megelőzően kételkedett valaki a januári irányvonal helyességében, az e lépés alapján meggyőződhetett annak helyességéről”. (205. f.) Ugyancsak a miniszterhelyettestől tudható Jaromír Dolanský KB-tag hasonló véleménye, miszerint „...a leghatározottabban nem ért egyet a szovjet vezetésnek ezzel a lépésével, durva politikai, történelmi tévedés volt, a szovjet politikai vezetés butaságát mutatja, amelynek nehezen felmérhető nemzet-

¹¹ HL MN Zala – 1968. 68. d. 109. ö. e. (1968. 08. 27.) 205–208. f.

közi következményei lehetnek a kommunista és munkásmozgalomra”. (205. f.) P. Tomášek a továbbiakban beszámolt a Michal Štancel’ miniszterrel folytatott beszélgetéséről is, aki részletesen ismertette vele, hogy a megszállás kezdetén szovjet ejtőernyősök azonnal körbezárták a kormány épületét és letartóztatták a kormányt. Nem igaz, hogy durvák voltak. Černík miniszterelnököt keresték, aki jelentkezett. Lubomír Štrougal és František Homouz csatlakozni kívánt hozzá mondván: vele tartanak, még ha le is tartóztatják őket. Idővel a minisztereket szabadon bocsátották, és az előbb említett két fő pedig illegalitásba vonult. A miniszterek jelentős része a Nemzetgyűlés épületébe, majd Machačová könnyűipari miniszterhez távoztak, ahol kiadták a kilenc miniszter nyilatkozatát. Innen elmenve, két csoportban sikerült bejutniuk Svoboda elnökhöz, akivel közölték a kormány álláspontját: csak őt, valamint Alexander Dubčeket, Oldřich Černíket és Josef Smrkovskýt ismerik el Csehszlovákia törvényes vezetőinek. A katonai lépést agresszióknak minősítik és sürgetik a megszálló csapatok azonnali távozását. Felkérték az elnököt, hogy keressen kapcsolatot Moszkvával és kezdeményezzen tárgyalásokat. Erre rövidesen meg is érkezett Leonyid Brezsnyev pozitív válasza. A kormány Gustáv Husákot és Martin Džúr védelmi minisztert, a Népfront pedig Bohuslav Kučera igazságügyi minisztert delegálta az elnöki tárgyaló küldöttségbe. A delegáció indulása előtt a szovjetek „közölték”, hogy a tárgyalásokra utazik még Vasil’ Biľák, Alois Indra és Jan Piller is, akiket viszont sem a párt-, sem a kormányvezetés nem hagyott jóvá. A tárgyalásokon a szovjet fél olyan kompromisszumos javaslatot terjesztett elő, miszerint a csapatok zömét kivonják, de Jiří Hájek jöjjön vissza New Yorkból, valamint azonnal vezessenek be cenzúrát a rádióra és tv-re.

A szovjet fél kezdeményezte Svoboda elnöknél, hogy mentse fel a kormányt, és nevezze ki Alois Indrát miniszterelnökké. Több minisztert is felkértek volna az esetleges új kormányba, de senki nem vállalta. Hasonló volt a helyzet a Nemzetgyűlésben is, mely épületben napok óta 193 képviselő tartózkodott, s közülük csak egy fő értett egyet a megszállással, aki távozott is a helyszínről.

Tomášek miniszterhelyettes a megszállás elhibázottságát látta bizonyítottan abban is, hogy mind a legrégebb veteránok, mind a szakszervezetek mereven elutasították azt. Szerinte a munkásság körében is hasonló volt a helyzet. Második világháborús veteránok tömegesen küldték vissza kitüntetéseiket a szovjet nagykövetségre.

„Tomasek elvtárs igen nehéznek és bonyolultnak ítélte meg a kibontakozást. Szerinte reális veszéllyé nőtt a fegyveres ellenforradalom kirobbanása, amely összefonódhat egy népi nemzeti fegyveres ellenállással. A hangulat olyan feszült, hogy ha Svoboda, Dubček, Smrkovsky és Černík nem méltó kompromisszummal térnek vissza, akkor őket is elsöprik” (208. f.) – fejeződött be Kovács Imre nagykövet jelentése.

Ezen a napon nagy volt a „postaforgalom”, mivel a fent említett kilenc vezető egy harmadik másolatot is kapott a Külügyminisztériumból, 28/1968. számon.¹² Ebben a nagykövet az elmúlt napok eseményeiről adott számot. Az ötoldalas jelentésben lényegében a Kotrc (Helyesen valószínűleg Kotrc – Sz. M.) „ügyintéző titkárral” augusztus 25-én lefolytatott beszélgetésén hallottakat foglalta össze. Ebben mindössze annyi az új – ami nem volt pontosan olvasható az előző jelentésben –, hogy szerinte a megszállás első négy napjának mérlege 17 halott és 340 sebesült, mely utóbbiak között 92 súlyos. (212. f.)

¹² HL MN Zala – 1968. 68. d. 109. ő. e. (1968. 08. 27.) 209–213. f.

A Politikai Bizottság és kormánytagoknak szóló, augusztus 28-i 001/201. sz. napi jelentés¹³ először a budapesti csehszlovák nagykövetség két munkatársának Randé Jenőnél, a Külügyminisztérium Sajtóosztályának vezetőjénél tett látogatásáról tájékoztatót. A diplomaták leszögezték, hogy ők továbbra is a köztársasági elnökük és kormányuk utasításaihoz tartják magukat, továbbá sajnálkozásukat fejezték ki, hogy jegyzékeikre nem kaptak választ, valamint, hogy a magyar sajtóban közölt Svoboda-nyilatkozat nem egyezik meg a „legális” csehszlovák rádióban közöltekkkel. Ez utóbbit Randé Jenő kizártnak tartotta.

A jelentés a továbbiakban jelentős diplomácia aktivitásról számolt be: a bukaresti magyar nagykövetség szerint a szovjet nagykövetnek a pártfőtitkárnál tett augusztus 25-i látogatását követően, a román sajtó 26-án sokkal „tartózkodóbb” volt. Sőt, a budapesti mongol nagykövet szerint román kollégája azt mondta neki, hogy „[a] fegyveres beavatkozás sajnálatos, de valószínűleg szükséges volt”. (215. f.)

A damaszkuszi új magyar nagykövet a megbízólevele átadásakor meleg fogadtatásban részesült a szír elnök részéről, aki szerint „... a csehszlovákiai események és az izraeli akciók mögött ugyanazok az erők állnak. Közös ügyünk és közös céljaink megkövetelik kapcsolataink további erősítését”. (215. f.) A nagykövet ezt a „közös gyékényről árulást” azzal is alátámasztotta, hogy a szovjet nagykövettársa arról informálta őt, miszerint a szíriai Baath Párt vezető személyiségei – a párthatározattal összhangban –, támogatólag nyilatkoztak az őt ország katonai akciójával kapcsolatban, bár ugyanez nem mondható el a szír főtisztek egy részéről.

A bagdadi magyar nagykövet is arról jelentett haza, hogy az Iraki Kommunista Párt mindkét frakciója és a haladó szakszervezetek szintén támogatják a katonai lépéseket. Ezzel szemben a conakryi nagykövetség arról számolt be, hogy a guineai elnök a csehszlovák ügyvivő előtt szomorúnak minősítette a történeteket és kifejezte azzal kapcsolatos aggodalmát, miszerint ennek a nemzetközi munkásmozgalomban is súlyos következményei lehetnek, ezért megvitatta a helyzetet pártja és kormánya vezetőivel, s csak azt követően nyilatkozik a rádióban. Ezt lényegében alátámasztotta a Conakryban akkreditált kubai nagykövet is, aki szerint a guineai hírközlő szervezet arra utasították, hogy egyelőre ne foglalkozzanak a csehszlovákiai eseményekkel.

A Rio de Janeiro-i magyar nagykövet viszont a Brazil Kommunista Párt KB-határozatát kézhez kapva, hazatovábbította, ami az akció teljes támogatásáról tájékoztatta a résztvevőket. A New York-i magyar ENSZ-misszió vezetője viszont a szovjet misszió helyettes vezetőjének augusztus 27-i közlését továbbította Budapestre, hogy a Biztonsági Tanács (BT) következő ülésén válaszolni fognak Jiří Hájek beszédére, sőt, kétségbe vonják majd, hogy a kormánya nevében beszélt, megtámadva személyét és megbízólevelét.

Budapesten is bonyolódott a helyzet: az új angol nagykövet bemutatkozó látogatás ürügyén kereste fel a KÜM V. Területi osztályának a mb. vezetőjét, de valójában a csehszlovákiai eseményekről kívánt beszélni, kijelentve, hogy azok hosszú időre visszavetik a kelet–nyugati, benne a magyar–angol kapcsolatokat is. A magyar tárgyalófél viszont azt hangsúlyozta, hogy a kapcsolataink további alakulása az angol fél magatartásán múlik. A jelentés ezen részének végéhez szükségesnek tartották hozzáfűzni: „Megjegyzés: Millard nagykövet eddig mindig korrekt, udvarias magatartást tanúsított a KÜM-ben, ez alkalommal azonban meglehetősen agresszív volt.” (217. f.) De nem volt kellemes partner az ugyanide látogató holland nagykövet sem, aki azt javasolta, hogy dr. Dimény Imre mezőgazdasági és

¹³ HL MN Zala – 1968. 68. d. 109. ö. e. (1968. 08. 28.) 214–218. f.

élelmészügyi miniszter októberre tervezett hollandiai látogatását halasszák olyan időpontra, amikor az „...konstruktívabb légkörben jöhet létre”. (217. f.) Ennél keményebb volt a holland külügyminiszter, aki augusztus 26-án magához kérte a hágai magyar ideiglenes ügyvivőt, akivel közölte: „...a holland kormány és nép mély megütközéssel fogadta Csehszlovákia katonai megszállását, amelyben Magyarország is részt vett. A holland kormány nem tartja kizártnak, hogy e drámai események hosszú időre akadályozni fogják a Kelet és a Nyugat között örvendetesen megindult fejlődést, amelyért a holland kormány és Luns külügyminiszter (Joseph Luns később a leghosszabb ideig – 1971–1984 között – funkcionáló NATO-főtítkár volt! – Sz. M.) személyesen annyit fáradozott és aminek része volt Luns rendkívül kellemes budapesti látogatása is.” (218. f.) Végezetül a külügyminiszter kifejezte abbéli reményét, hogy a magyar kormány a lehető legrövidebb időn belül kivonja csapatait Csehszlovákiából.

Ugyancsak az V. Területi osztályon tett látogatást augusztus 27-én a svéd nagykövét is, hogy „felháborodásának” adjon hangot, amiért a magyarok is részt vettek Csehszlovákia „megszállásában”, elfogadva az „orosz diktátumot”. (128. f.) Ezért megszakítják a magyar–svéd kulturális kapcsolatokat, illetve a Külkereskedelmi Minisztériummal is közölték, hogy augusztus 28-án nem kerül sor a svéd–magyar áruforgalmi egyezmény aláírására.

Az illetékesek a végére hagytak két jó hírt, miszerint a budapesti csehszlovák nagykövetség köszönetét fejezte ki a csehszlovák turisták megfelelő módon történő hazaszállításának elősegítéséért, illetve a prágai magyar nagykövetség ellátásának biztosításaként 27-én autóbusszal kb. 40 q élelmiszert juttattak ki.

Még ugyanezen a napon – a „szűkebb körnek” – 002/192/1968. számon a Külügyminisztérium a napi jelentés mellékletét¹⁴ is kiadta, amiből megtudható, hogy augusztus 26-án Marosán György¹⁵ a prágai magyar nagykövetségen találkozott Rudolf Barák volt belügyminiszterrel, aki szerint a jelenlegi helyzet a múlt hibáiban gyökerezik, ami megbénította a pártot. A társadalom mind jobban jobbra tolódik. A január óta eltelt „...hónapok során egyre nőtt a tisztánlátás hiánya, az akcióképtelenség. Eközben az ellenforradalmi erők – a párton belül és kívül – nem léptek fel nyíltan [...] Dubceket a kialakult helyzet vetette az élre, míg végül a szovjet-ellenes front zászlajává vált [...] nincs határozott álláspontja, így első titkárrá történt megválasztása teljesen megfelelt a párton belüli likvidátori erőknek és a társadalomban lévő ellenforradalmi erőknek is. Svobodáról azt mondta Barak, hogy 1950-ben sem tudta hol a helye, politikai képességei csekélyek [...] Az Ágcsernyő kapcsán kialakult nemzeti egység meggyorsította a párt szétesését [...] más kiút, mint a párt újjászervezése, nincs [...] a katonai akció elkerülhetetlen volt, ő ezzel a lépéssel egyetért, ugyanakkor azonban úgy látja, hogy a helyzet rohamosan romlik és a munkásság ma szovjet-ellenes. A hadsereg megbízhatatlan, és a munkásörtség is hatása alatt van az ellenséges uszításnak [...] a párt nem rendelkezik olyan érvvel, amellyel mozgósítani tudna a szocialista vívmányok mellett. Fegyveres ellenforradalmi fellépést nem tart elképzelhetőnek, de ugyanakkor ez nem jelent még kibontakozást [...] Barák véleménye szerint megengedhetetlen lenne a szövetséges csapatok kivonása. A legfontosabb feladat létrehozni a párt magját [...] Barák megfelelő időpontra és alkalomra vár, hogy felléphessen és hozzájáruljon egy ilyen mag kialakításához. A munkához hozzáfogott”. (219–220. f.)

¹⁴ HL MN Zala – 1968. 68. d. 109. ö. e. (1968. 08. 28.) 214–218. f.

¹⁵ Marosán György (1908–1992) szociáldemokrata, majd kommunista politikus. A két párt egyesülése után az MDP főtítkárhelyettese. A Hegedüs-kormány miniszterelnök-helyettese (1956. június–október), a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány (FMPK) államminisztere (1957–1960). 1962-ben nézeteltérése támadt Kádár Jánossal, ezért minden funkciójáról lemondott.

A melléklet második eleme egy rövid hír – a prágai lengyel nagykövetségi forrásból –, miszerint három jobboldali tábornok vezetésével szervezkedés folyik a hadseregben, s a raktárakból vöröskeresztes gépkocsikban szállítják a fegyvert a polgári csoportokhoz. (Ezt – a valószínűség szerint „kacsát” – nem támasztja alá sem a fent idézett Barák-velemény, sem az általam elvégzett alapos kutatás. A „Zala”-gyűjtemény 69 dobozában sehol nem találok hasonló tartalmú jelentéssel! Ugyanakkor a magyar egységek első lépéseinek egyike volt minden város birtokbavételekor a fegyver- és lőszerraktárak blokározása, majd *közös magyar–csehszlovák fegyveres őrőség* megszervezése – Sz. M.)

A szűkebb körnek szóló, augusztus 30-án kelt 002/193/1968. sz. napi jelentés mellékletében¹⁶ a prágai nagykövetség anyaga volt olvasható, mely szerint a szovjet követtanácsos közlése szerint őket 29-én a csehszlovák Külügyminisztériumban arról tájékoztatták, hogy az Elnökség előző esti ülésének döntése alapján új igazgatókat neveztek ki a tv, a rádió és a Csehszlovák Távirati Iroda (ČTK) élére. Ugyanakkor a szovjet diplomata – magánvéleményét (Lehetett ilyen? – Sz. M.) kifejtve – arról is szólt, hogy hasonló változásokra volna szükség a kormányban is.

A Védelmi Minisztérium Katonai Tanácsa – a beteg Dzur vezérezredes távollétében – pozitív álláspontot foglalt el a szövetséges csapatokhoz való viszony kérdésében. Ugyanakkor Ludvík Černý főpolgármester utasítására a prágai munkáskerületeket nem látták el élelmiszerekkel, a belvárosban pedig a sorban állás mesterséges meghosszabbításával (csak ötösével engedték boltba az embereket – Sz. M.) teremtettek feszültséget. Utóbbi lépést a szovjet városparancsnok szándékos feszültségteremtésnek, szabatáznak minősítette és felszólította a főpolgármestert ennek megszüntetésére.

A fenti jelentést még ugyanezen a napon 002/193-hoz számon kiegészítették.¹⁷ Ebben a KB egyik baloldali tagjának a tájékoztatását – „[a] kapcsolat folyamatosnak ígérkezik” (297. f.) – továbbította haza a prágai nagykövetség. Az informátor szerint realitásnak kell tekinteni, hogy két KB és két Elnökség ténykedik, de a tömeghangulatra az illegális KB és szervei, főleg a prágai PB bírnak befolyással. Ezért – legalábbis a forrás szerint – Dubček első titkárnak politikailag „likvidálnia” kell a prágai PB-ot, illetve Gustáv Husáknak meg kell indítania a harcot a SzLKP-ban az illegális XIV. Kongresszus ellen. Ugyanakkor, a beszélgetőtárs szerint „Husáknak a szlovák KB élére való kerülésével erős nacionalista politikai irányzat alakulhat ki, különösen a csehek és a szlovákok együttélésére vonatkozó kérdésekben”. (297. f.)

A szeptember 3-i 002/196/1968. sz. napi jelentés mellékletében¹⁸ először Gosztonyi Jánosnak, a Népszabadság szerkesztőbizottsága elnökének a prágai magyar nagykövetségen tartózkodó Oldřich Švetskával, az Elnökség (konzervatív szárnyának – Sz. M.) tagjával folytatott szeptember 2-i beszélgetésről tudósított a KÜM. Az ő tájékoztatása szerint az augusztus 31-i elnökségi ülés előtt és alatt nagy nyomás nehezedett a baloldaliakra, hogy mondjanak le. Vasil Bilak erre nem volt hajlandó, a döntést az Elnökségre bízta. „Dubčeknek nem volt bátorsága erre, így maradt Bilak elnökségi tag.” (1. o.) Azt még sikerült elérni, hogy az Elnökség minden tagja aláírja a moszkvai nyilatkozatot, viszont ugyanez nem sikerült az új KB-tagok esetében, ugyanis Oldřich Švetska megítélése szerint az új Elnökség összetétele egyértelműen a jobbrtolódás bizonyítéka. (Ennek alátámasztására név szerint értékelte néhány új tag politikai beállítódását – Sz. M.) Ugyanakkor Svoboda köztársasági elnök az,

¹⁶ HL MN Zala – 1968. 68. d. 109. ö. e. (1968. 08. 30.) 299–300. f.

¹⁷ HL MN Zala – 1968. 68. d. 109. ö. e. (1968. 08. 30.) 297–298. f.

¹⁸ HL MN Zala – 1968. 69. d. 110. ö. e. (1968. 09. 03.)

aki egyértelműen és a leghatározottabban képviseli azt az álláspontot, hogy a moszkvai megállapodást teljesíteni kell. Ebben támogatja őt Oldřich Černík és Gustáv Husák is.

A KB-ülésen teljes egészében ismertették a moszkvai megállapodást, amit egyesek diktátumnak minősítettek, s különösen az utolsó bekezdés váltott ki morgolódást, mely szerint a CSKP tovább fog dolgozni a Szovjetunióval való örök barátság megszilárdításán és elmélyítésén. „Svetskának az a véleménye, hogy a moszkvai megállapodást teljesíteni fogják, mert jelen van a szovjet hadsereg. A megállapodás értelmében teendő konkrét intézkedések eredményeképpen be fog következni a differenciálódás. Ilyen vonatkozásban a legproblematisabb Dubcek személye. Úgy tudja, hogy Svoboda elnök nagyon dühös Dubcekre, mert egy sor megállapodást nem tartott be, hitegetett. Svoboda számol azzal, hogy Dubceknek távoznia kell. A baloldal kérte a szovjet elvtársakat, hogy engedjék szabadon és vissza a politikába a jobboldaliakat, hogy az emberek majd utólag jobban megértsék, mi történt és ez szükséges a polarizálódáshoz. Svetska véleménye szerint a szovjet elvtársak megértik a jelenlegi helyzetet. Reméli, hogy nem tesznek elhamarkodott katonai lépéseket, amelyek komoly vérontáshoz vezethetnének [...] Svetska hivatkozik arra, hogy ő mindig hangsúlyozta [...] a magyar példát. Hivatkozott arra, hogy Magyarországon is ott vannak a szovjet csapatok és Kádár elvtárs mégis önálló, független politikát folytat.” (2–3. o.)

A konszolidáció nagyon lassú kibontakozását jelezte, hogy szeptember első harmadában kezdtek megrikkolni a Csehszlovákiával kapcsolatos diplomáciai jelentések. Így, a fent idézettel tíz nappal követte az újabb olyan, amely érdemi információkat tartalmazott a csehszlovákiai helyzetről. A Politikai Bizottság és a kormány tagjainak megküldött, szeptember 13-án kelt 001/215. napi jelentés első tudósítása¹⁹ a prágai nagykövetségről származott, továbbítva azt a szovjet kollégáktól kapott hírt, miszerint szeptember 11-én kivonták Prágából a szovjet csapatokat, és a nagykövetséget is elhagyta a védelmére kirendelt speciális őrség.

A továbbiakban meglehetősen hosszú tájékoztatás szerepelt a Jozef Lenárt KB-titkárral folytatott beszélgetésről, aki 11-én fogadta Kovács Imre nagykövetet. A politikus részletesen fejtegette a belpolitikai helyzetről alkotott nézetét. E szerint az általános politikai atmoszféra több éven keresztül alakult ki egyre erősebb kritikai hullámmá válva, ami aztán már nemcsak a 20 év hibáit bírálta, hanem az eredményeket is tagadta. Ide sorolta az utóbbi évek azon párttörténeti vitáját is, ami a CSKP V. kongresszusán végrehajtott „bolsevizálást” tette kérdésessé, azt bizonyítandó, hogy minden baj oka a szovjet politikai modellnek a csehszlovák pártra kívülről való rákényszerítésében keresendő. A helyzet kialakulásának „...egy másik alapvető okát abban látja, hogy nem rendezték megfelelően a csehek és szlovákok viszonyát, ami a nacionalista tendenciák számára nyújtott jó talajt. Emellett a párt nem figyelt fel időben arra, hogy a szocialista viszonyok építésének az időszakában más vonatkozásokat is figyelembe kell venni, nemcsak azokat, amelyeket a hatalom megszerzése, illetve megszilárdítása folyamán vettek tekintetbe. Az internacionalista barátság érvényesítése mellett a nemzeti sajátosságok is egyre fontosabbak”. (91. f.) A problémát előidéző harmadik okot a KB-titkár abban látta, hogy a gazdasági nehézségeket bírálók ezeket a szovjet gazdasági koncepcióval igyekeztek magyarázni.

Mindezeket látva, a felső vezetés a kijózanodás állapotában van, miközben pontosan teljesíteni kívánja a moszkvai megállapodásból reá háruló kötelezettségeket, de ugyanezt várja el az öt szocialista országtól is. Viszont, „Lénárt elvtárs a maga részéről igen aggasztónak tartja ahogyan a tömegek a felső vezetést, elsősorban Svobodát, Dubcket és Smrkovskyt

¹⁹ HL MN Zala – 1968. 69. d. 110. ö. e. (1968. 09. 13.)

támogatják. Az augusztus 21-i lépésről szólva Lénárt elvtárs felvetette, hogy szerinte az öt ország pártja és kormánya nem használt fel előzetesen minden politikai lehetőséget. Elmondta, hogy a szövetséges csapatok csehszlovákiai tartózkodása igen nehéz helyzetet teremt a csehszlovák vezetés számára, amely nehezen birkózik meg a nacionalista hullámmal, ugyanakkor magas a tét, amely kockán forog”. (91–92. f.)

A szeptember 17-i 002/208. sz. napi jelentés melléklete²⁰ szerint a prágai szovjet nagykövetség első beosztottja arról tájékoztatta magyar kollégáit, hogy Kuznyecovnak, a szovjet külügyminiszter első helyettesének (ezen évtizedek nagy politikai tüzeinek sikeres eloltója, megfélemezője – Sz. M.) prágai tartózkodása a moszkvai megállapodás teljesítésével és a konszolidáció politikai feltételeinek előmozdításával függ össze. A miniszterhelyettesnek egyelőre szeptember 18-áig van fix programja, melynek során naponta három-négy csehszlovák politikust látogat meg, kizárólag Cservonyenko nagykövet társaságában, majd esténként megküldik tapasztalataikat Moszkvába. A nagykövettől mindössze annyi információ szivárgott ki, hogy Kuznyecovnak jó benyomása alakult ki Ludvík Svobodáról, Gustáv Husákról, Oldřich Černíkről és Jozef Lenartról, viszont rosszak Alexander Dubčekről, Josef Smrkovskýról és Josef Špačekről.

Újabb hosszú szünet után, október 4-én jelentek meg csehszlovákiai hírek a 002/221. sz. napi jelentés mellékletében.²¹ E szerint, a prágai magyar nagykövetség munkatársa október 2-án ismét beszélgetést folytatott Oldřich Švetskával, aki feltételezte, hogy még azon a héten Moszkvába repül az Alexander Dubčekből, Oldřich Černíkből és Gustáv Husákból álló delegáció (Josef Špaček és Zdeněk Mlynář utazásához Moszkva nem járult hozzá – Sz. M.), bár a szovjet fél ezt szerette volna minél későbbre halasztani. A vendégek fel kívánják vetni a cseh pártkongresszus október végi megtartását, amivel valószínűleg nem értenek majd egyet a szovjetek. Úgyszintén szóba hozzák a CSKP XIV. kongresszusának ez év végi megrendezését is, amit azonban Moszkva majd csak 1969 őszén tart lehetségesnek.

Švetska szerint a pártvezetés szeretne megszabadulni Alois Indra KB-titkártól, akinek miniszterelnök-helyettesi, vagy külügyminiszteri posztot ajánlottak fel. Vasil' Biľak visszautasította a szófiai nagyköveti állást, de valószínűleg elfogadná a moszkvait. Ezzel párhuzamosan viszont komoly veszélyként említette Antonín Novotný szélsőbalos körének aktivizálódását, aminek tagjai szoros kapcsolatban állnak a prágai szovjet követséggel, valamint a Csehszlovákiában állomásozó szovjet parancsnokságokkal. Egy terjedelmes memorandumot is készítettek a kialakult helyzetről, amit eljuttattak Moszkvába és az említett parancsnokságokra is. Oldřich Švetska attól tart, hogy ez a nézet támogatásra talál a szovjet félnél.

A 002/224. sz. napi jelentés mellékletéből²² október 8-án arról értesülhetett a szűk olvasói kör, hogy dr. Lubomír Štrougal miniszterelnök-helyettes, a Gazdasági Bizottság elnöke október 3-án fogadta a magyar nagykövetet, s hosszan elbeszélgetett vele. Ennek lényege, hogy szerinte a párt és a társadalom dezorientált. „Az elmúlt hetek folyamán kialakult, szovjetellenes alapokon nyugvó egység támaszkodik ugyan a nép nemzeti érzéseire, de a további konkrét politikai intézkedések hatására nyilvánvalóan rövidesen széthull [...] a jelenlegi válságból csak az a kivezető út lehetséges, ha a politikai vezetés nyíltan, őszintén, világosan, bátran és kritikusan elemzi a január óta eltelt 8 hónap eseményeit, egyértelműen megmutatja mi volt helyes, mit kell tovább fejleszteni és melyek voltak az elkövetett hibák, mit kell elítélni és milyen hibás gyakorlatot kell elvetni [...] a kormány tagjainak döntő többsége ezt a nézetet

²⁰ HL MN Zala – 1968. 69. d. 110. ö. e. (1968. 09. 17.)

²¹ HL MN Zala – 1968. 69. d. 110. ö. e. (1968. 10. 04.)

²² HL MN Zala – 1968. 69. d. 110. ö. e. (1968. 10. 08.)

vallja. A párt Elnökségében a többség azonban nem ezen a véleményen van... Nagyon sok múlik Dubceken, akinek közelednie kell Cernik és Husak álláspontjához. Ha erre rövidesen nem kerül sor [...] a helyzet még súlyosabbá válik. A miniszterelnökhelyettes véleménye szerint felül kell vizsgálni és át kell dolgozni az akció programot, amely sok vonatkozásban politikai romantícizmust tükröz, zavaros, homályos, többféleképpen értelmezhető. Újra kell fogalmazni a párt vezető szerepéről, a hatalmi pozíciókról szóló részeket, amelyekről az elmúlt időszak fejlődése bebizonyította, hogy illúziók.” (310. f.)

A továbbiakban Štrougal arra is kitért, hogy folytatni kívánják a gazdasági reformot, beleértve a magyar tapasztalatok hasznosítását is. A miniszterelnök-helyettes kihangsúlyozta azt is, hogy a kormány utasítást adott ki tagjai számára arra vonatkozóan, miszerint kezdeményezően kell fellépni az öt szocialista ország viszonylatában a kapcsolatok fejlesztése érdekében. Külön kihangsúlyozta, hogy Magyarországgal is készek továbbfejleszteni az augusztus 20-a előtti jó kapcsolatokat, s szívesen ellátogatna még október folyamán Budapestre, főleg a reform ügyében folytatandó eszmecsere.

Az október 10-én kelt 002/226. sz. napi jelentés melléklet²³ terjedelmes beszámolót közölt a prágai magyar nagykövetség titkárnak Bohumil Šimonnal, a CSKP KB Elnökségének tagjával október 8-án lezajlott beszélgetéséről. A csehszlovák partner előre leszögezte, hogy a moszkvai megbeszélésekről még csak előzetes értesülései vannak, mivel hivatalos tájékoztatást csak később kapnak, az e nap folyamán még összeülő elnökségi ülésen. Értesülése szerint a tárgyalások egyik témája volt a szocialista-ellenes és jobboldali erők „kezelése”. A csehszlovák küldöttség egyrészt szükségesnek tartotta minél pontosabban meghatározni ezt a kört, leszűkíteni a túl általános megközelítést, másrészt „...igyekezett megmagyarázni Moszkvában, hogy nem lenne helyes ellenforradalmárokat keresni és ezek ellen politikai pereket indítani. Hiszen még a korábbi években megtartott politikai perek káros következményeit sem tudták felszámolni, nem tudták a rehabilitációt következetesen végigvinni. A szovjet vezetők is úgy nyilatkoztak, hogy nem tartják szükségesnek politikai perek rendezését, de elkerülhetetlennek tartják, hogy a szocialista-ellenes és jobboldali erők ki legyenek iktatva a politikai életből”. (1. o.)

A másik jelentős problémakört a CSKP XIV. kongresszusa és a cseh párt alakuló kongresszusa jelentette, ahol a vendégek igyekeztek megértetni a szovjet vezetőkkel a cseh párt alakuló kongresszusának a szükségességét, mert e nélkül jelentős problémák lesznek a föderációval kapcsolatban. „A cseh szervek már amúgy is lemaradtak a szlovák szervek mögött a föderációval összefüggő kérdések kidolgozásában. A föderáció problémáit állandóan a szlovák szervek »tálalják«míg cseh részről csak hozzászólnak. Így a cseh kongresszus nélkül egy aszimmetrikus (sic!) modell állandósul, amely a belső problémák egész sorát rejti magában.” (1. o.) Ennek ellenére a partnerek ehhez nem járultak hozzá, félvén attól, hogy erős jobbrtolódás következhet be a kongresszuson. (Ennél a résznél Czinege Lajos függőleges vonalat húzott a lap szélén – Sz. M.) Helyette azt javasolták, hogy a CSKP-n belül hozzák létre a cseh ügyek irodáját, hasonlóan az SZKP Orosz Szövetségi Köztársaság Irodájához.

Emellett, a Kreml ahhoz is ragaszkodott, hogy a CSKP a XIV. kongresszust teljesen új alapon készítse elő, érvénytelenítve a járási és megyei konferenciák döntéseit, új eljárást kitűzve számukra. Ami pozitívumként volt értékelhető, az az, hogy a szovjet vezetők megelégedésüket fejezték ki a csehszlovák párt- és kormányvezetésnek a konszolidáció érdekében tett erőfeszítéseivel kapcsolatban.

²³ HL MN Zala – 1968. 69. d. 110. ö. e. (1968. 10. 10.)

Az október 11-i, 002/227. sz. napi jelentés melléklete²⁴ – egyebek mellett – a Zdeněk Mlynář KB-titkár környezetéből származó hírekről tudósított, miszerint a csehszlovák delegáció moszkvai útját megelőzően már körülbelül 10 nappal korábban megkezdődött a szovjet csapatok ideiglenes csehszlovákiai tartózkodásáról szóló szerződés csehszlovák tervezetének a kidolgozása, számítván arra, hogy esetleg ez is szóba kerül a tárgyalásokon. „A tervezet lényegében megegyezik a hasonló szovjet–magyar megállapodással [...] A szerződésnek katonai vonatkozású titkos záradékai lesznek, amelyek magukban foglalják a csapatok számára, állomásoztatásuk körülményeire, feltételeire vonatkozó cikkelyeket [...] ma már csehszlovák politikai és katonai körökben eléggé megbarátkoztak azzal a gondolattal, hogy a szovjet csapatok egy része Csehszlovákiában marad.” (1–2. o.)

Josef Smrkovský, a csehszlovák Nemzetgyűlés elnöke is hasonlóan pozitív beszélgetést folytatott Kovács Imre nagykövettel, amiről a Külügyminisztérium október 19-én a 001/246. sz. napi jelentésében²⁵ tájékoztatta a Politikai Bizottság és a kormány tagjait. Ennek során kijelentette, hogy az augusztus 20-án történeteket most félre kell tenni, s mindenkinek keresnie kell a lehetőségét a korábbi jó kapcsolatok folytatásának. Ezért azt javasolta – különböző indokok alapján –, hogy magyar parlamenti küldöttség még november második, vagy december első felében látogasson el Csehszlovákiába. Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy ez nemcsak parlamenti szinten, hanem minden vonatkozásban értendő. Erre reagálva a nagykövet kifejtette, hogy Magyarország készen áll erre, különösen gazdasági és kereskedelmi téren.

Ezt követően Kovács Imre aziránt érdeklődött, hogy a Nemzetgyűlés elnöke miként értékeli országa jelenlegi helyzetét, mik az elképzelései és hogyan állnak a föderalizáció kérdései. Válaszában Josef Smrkovský hitet tett a moszkvai szerződésben foglaltak betartása mellett. A Leonyid Brezsnjevvel folytatott személyes beszélgetés során egyetértettek abban, hogy most nem célszerű az augusztus 21-i lépés helyes vagy helytelen voltát értékelni, ennek megítélését a jövőre kell bízni. A CSKP álláspontja az, hogy továbbhalad a januárban megkezdett úton, de határozottabban elhatárolódik a jobboldali, szocialistaellenes törekvésektől, miközben a közeljövőben megtartandó KB-ülésem határozottan el fogják ítélni az egyre aktivizálódó szélsőbaloldali erőket is.

A föderalizációval kapcsolatban az elnök kifejtette, hogy azt nem lehet elhalasztani, széles néprétegek várják az ezzel kapcsolatos törvény elfogadását, bár problémát jelent, hogy kevés idő jutott annak alapos előkészítésére. Az október 27-én meghozandó alkotmányjogi törvény nem kerettörvény lesz, hanem részletesen szabályozza majd az államjogi ügyet. A fő kérdés az, hogy mikor és hogyan lépjen életbe. Mivel ez nagy szervezeti átalakításokkal fog járni, Smrkovský szerint a törvényt csak fokozatosan szabad bevezetni.

A „Zala”-gyűjtemény utolsó – 002/235. sz. – napi jelentése 1968. október 21-én kelt.²⁶ Ennek leglényegesebb része a prágai nagykövetség jelentése, ami arról számolt be, hogy Cservonyenko szovjet nagykövet október 18-án este meghívta bolgár, lengyel, keletnémet, magyar és mongol kollégáját, mely találkozón részt vett Kuznyecov első külügyminiszter-helyettes is, aki tájékoztatott az október eleje óta folytatott prágai tárgyalásairól. (Ezek alapvetően megegyeztek azokkal az információkkal, amiket Cservonyenko nagykövet korábban már megosztott a kollégáival – Sz. M.)

²⁴ HL MN Zala – 1968. 69. d. 110. ő. e. (1968. 10. 11.)

²⁵ HL MN Zala – 1968. 69. d. 110. ő. e. (1968. 10. 19.)

²⁶ HL MN Zala – 1968. 69. d. 110. ő. e. (1968. 10. 21.)

Ezt követően a külügyminiszter első helyettese átadta a meghívott nagyköveteknek a szovjet–csehszlovák szerződés szövegét, amivel kapcsolatban elmondta, hogy az erről folyó moszkvai tárgyalásokon három fő kérdésben alakult ki jelentősebb vita:

A csehszlovák fél teljes mértékben kétoldalú szerződés megkötését kívánta úgy, hogy még említés se essék a másik négy országról – ezt a követelést a szovjet fél elvetette.

Vitát váltott ki a zárócikkelynek a szerződés hatályára vonatkozó része, mivel a csehszlovák fél csak az év végéig hatályos szerződés megkötését akarta azzal a megkötéssel, hogy 1969-re egy újabb szerződést hozzanak tető alá. Mivel ezt szintén nem fogadták el a másik oldalon, mint azt az újabb csehszlovák javaslatot sem, miszerint akkor legalább tartalmazzon a szerződés pontos lejáratú időpontot, végül az NDK-val, Lengyelországgal és Magyarországgal megkötött szerződésekhez hasonló megfogalmazásra került sor.

A csehszlovákok Moszkvában szerették volna aláírni a megállapodást, de a partner – főként a várható nyugati és csehszlovák reakciós propagandára való tekintettel – prágai aláírást javasolt, ami indokolta Koszigin miniszterelnök rövid látogatását is.

Befejezésül a szovjet nagykövet még arról tájékoztatott, hogy a Svoboda elnöknel lezajlott aláírási procedúrát követő vacsorán minden fontos csehszlovák vezető pohárköszöntőt mondott, melyek közül kiemelte Svoboda elnök nagyon határozott, pozitív hangú beszédét, amivel szembeállította Alexander Dubček és Josef Smrkovský „...homályos, kétértelmű megfogalmazásokat tartalmazó, stilisztikailag is gyenge megnyilatkozásai”. (2. o.)

Néhány nappal később megkezdődött a megszállásban részt vett csapatok jelentős részének a kivonása, melynek során október 31-én az utolsó magyar katonai egység is elhagyta Csehszlovákiát,²⁷ így a diplomáciai jelentéseket a továbbiakban más hírek töltötték ki.

Sajnos az 50 évvel ezelőtti események még a katonák körében sem széles körben ismertek. Talán ez a tanulmány is hozzájárulhat az érdeklődés felkeltéséhez, illetve a téma szélesebb horizonton történő megközelítéséhez!

(Vége)

FELHASZNÁLT IRODALOM

György Sándor Balázs: *A „sosemvolt megszállás”, avagy Zala a Felvidéken*. http://napitortenelmiforras.blog.hu/2016/04/15/a_sosemvolt_megszallas_avagy_zala_a_felvideken

Hadtörténelmi Levéltár Magyar Néphadsereg (HL MN) Zala – 1968. 68. doboz (d.) 108. őrzési egység (ő. e.) (1968. 05. 16.)

M. Szabó Miklós: *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1961–1969*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008.

Pataky Iván: *A vonakodó szövetséges*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1996.

Számvéber Norbert – Laczovics Erika – Solymosi József: *Zala 1968*. Püedlo Kiadó, Debrecen, 2012.

http://www.ma.hu/kulfold/201342/A_pragai_tavaszes_Csehszlovakia_1968as_megszallasa

²⁷ HL MN Zala – 1968. 6. d. 11. ő. e. (1968. 10. 18. és 10. 29.)